

Buprestis splendens Fabricius, 1775

Bogatek wspaniały

Syn.: *Buprestis splendida* Paykull, 1799

Buprestis pretiosa Herbst, 1801

Ancylocheira (= *Ancylochira*, = *Cypriacis*)
splendens Fabr.

[przez niektórych autorów niestusznie podawany jako *B. aurulenta*]

stawonogi, owady, chrząszcze, bogatkowate

Opis gatunku

Długość ciała owadów dorosłych 15–29 mm. Owalny, nieco spłaszczony. Górna strona zielono-złota, czasem szmaragdowozielona lub fioletowopurpurowa; pokrywy często z metalicznym połyskiem. Na pokrywach znajdują się dwa purpurowozłociste podłużne paski: jeden, bardzo wyraźny, wzdłuż szwu i drugi, mniej wyraźny, przy bocznej krawędzi. Dolna strona ciała jasno złoto-zielona. Głowa prawie płaska, z długim i gęstym białym owłosieniem; czóło z podłużnym, czarnym żeberkiem. Przedplecze lekko wypukłe, 2,1–2,2 razy tak szerokie jak długie, z wyraźnym i bardzo gęstym, regularnym punktowaniem na bokach i rzadszym

punktowaniem w środkowej części. Przedplecze z małym zagłębieniem przed tarczką i czasami z bardzo delikatną, niepunktowaną środkową linią. Pokrywy z wyraźnym punktowaniem i 4 podłużnymi żeberkami; wzdłuż tych żeberek dość regularne rzędy bardzo grubych i głębokich punktów. U samców epipleury z małym, ostrym ząbkem w przedniej 1/4 długości; ostatni widoczny sternit odwłoka ścięty. Budowę narządów kopulacyjnych samca przedstawia Cobos (1953, 1986). U samic epipleury proste, bez ząbka; ostatni widoczny sternit odwłoka zaokrąglony. Stadia przedimaginalne nie są znane.

Możliwość pomylenia z innymi gatunkami

Jest bardzo podobny do północnoamerykańskiego *B. aurulenta*, który jest czasami zawlekanym do Europy i do Japonii z importowanym drewnem i obserwowany był najczęściej w pobliżu miast portowych. Gatunek ten jest jaskrawiej ubarwiony niż bogatek wspaniały, ma wyraźne podłużne zagłębienie na środku przedplecza, bardziej grube i nieregularne punktowanie przedplecza; brak grubych i głębokich punktów wzdłuż żeberek na pokrywach. Same żeberka są bardziej wyraźne, wystające, gładkie i bardziej błyszczące. Dokładne różnice w wyglądzie imagines obu gatunków, z uwzględnieniem narządów kopulacyjnych samców, podaje Cobos (1953).

Właściwości biologiczne

Cykl rozwoju

Długość cyklu rozwojowego nie jest znana. Prawdopodobnie cykl może być bardzo długi, gdyż gatunek ten rozwija się w suchym i twardym materiale. Znany jest przypadek wylęgu tego bogatka po przeszło 20 latach z domowego mebla (stół), w którym się rozwijał. W naturze rozwój przypuszczalnie trwa kilka lat, wg Karpińskiego (1967) – 7. Jaja składane są często do drewna martwego i starego, np. na stojących pniach drzew, zupełnie pozbawionych kory. W odróżnieniu od większości przedstawicieli rodziny bogatkowatych gatunek ten do swego rozwoju nie potrzebuje obecności kory na pniu lub konarze, ale może się rozwijać nawet w mocno przesuszonym materiale. Biologia jest prawdopodobnie podobna do biologii pokrewnych gatunków, jak *B. rustica* i *B. haemhorroidalis* żyjących w Polsce, czy północnoamerykańskiego – *B. aurulenta*.

Wrażliwość

Ze skąpych informacji wynika, że owady dorosłe są płochliwe i bystre – reagują szybkim odlotem na zbliżanie się człowieka. W przypadku niskiej temperatury powietrza, pochmurnej lub deszczowej pogody, chrząszcze stają się ospałe i nie uciekają tak gwałtownie na widok człowieka lub zwierzęcia.

Aktywność

Imagines pojawiają się w czerwcu i lipcu, rzadziej w sierpniu lub w maju, a nawet już w kwietniu i marcu. Te wczesnowiosenne obserwacje mogą wynikać z faktu rozwoju w meblach lub ocieplonych budynkach i w wolnej przyrodzie występują rzadko. Okazy dorosłe aktywne są w dzień, przy słonecznej pogodzie. Przebywają zazwyczaj w koronach drzew iglastych, gdzie odżywiają się i kopulują, a tylko zapłodnione samice czasem schodzą niżej, by złożyć jaja. Zazwyczaj jednak jaja składane są również w wierzchołkowej części koron uschniętych drzew. Przed tą czynnością samica chodzi po pniu (obserwowano to na wysokości od 3 do kilkunastu metrów) w poszukiwaniu odpowiedniej szczeliny, a znalazłszy, wsuwa weń pokładetko, a nawet całe ciało, i przystępuje do złożenia jaja. Okres składania jaj trwa nie dłużej niż 10 dni. Wyjątkowo imagines były spotykane na drzewach leżących, lub na sągach drewna. W przypadku rozwoju w obrębie zabudowań imagines znajdowano w sieciach pajęczych na strychach domów lub na ścianach zabudowań.

Rzadkość obserwacji tego gatunku może częściowo wynikać z ukrytego trybu życia w mało dostępnej dla bezpośredniej obserwacji strefie wierzchołków drzew.

Sposób odżywiania

Larwy rozwijają się w pniach i grubych konarach martwych drzew. Jako rośliny żywicielskie tego gatunku (poza Polską) podawane były różne gatunki sosen, w tym sosna zwyczajna *Pinus sylvestris*, *P. densiflora*, *P. laricio*, *P. leucodermis*, *P. pinea*, ale także modrzew europejski *Larix decidua* i dwa gatunki jodeł (*Abies alba*, *A. cephalonica*). W Polsce rośliny żywicielskie larw właściwie nie są znane, poza wyhodowaniem go ze świerka pospolitego *Picea abies*, ale z materiału przetworzonego niewiadomego pochodzenia (deski w łózku). Świerk, jako roślina żywicielska (bez sprecyzowania gatunku), był też podany przez Obenbergera (1927). Autor ten donosi również, że w Rosji „znajdowano go na *Populus nigra*” – chodzi tu najprawdopodobniej o *Pinus nigra*, a przytoczona nazwa rodzajowa to zwykła pomyłka drukarska. Chodniki larwalne wypełnione są drobnymi, mączystymi, zbitymi trocinkami. Kolebka poczwarkowa jest usytuowana raczej głęboko w drewnie, ale chodnik wyjściowy jest przygotowywany przez larwę przed przepoczwarczeniem. Otwory wylotowe imagines są soczewkowate, spłaszczone.

Rodzaj pokarmu i sposób odżywiania się imagines nie są znane. Okazy wyhodowane przez J. Karpińskiego w Białowieży i przetrzymywane w terrariach nie przyjmowały żadnego pokarmu i mimo to składały jaja. Wskazywałoby to, że chrząszcze wygrzają się z kolebek poczwarkowych już w pełni dojrzałe.

Właściwości ekologiczne

Występuje w lasach iglastych i mieszanych o charakterze naturalnym, zarówno w górach, jak i na nizinach. Preferuje

drzewostany prześwietlone. Warunkiem jego występowania jest duża ilość martwych, stojących, dobrze nastończeniowych drzew w lesie lub drzew z martwymi konarami. Zasadlane jest drewno twarde i przesuszone. Związany z drzewami iglastymi, głównie z sosnami, ale bliższe dane na ten temat nie są znane.

Może niszczyć drewniane elementy konstrukcyjne domów, jak miało to miejsce w dawnym pałacu myśliwskim w Białowieży. Odnotowano też kilka przypadków rozwoju tego gatunku w ścianach budynków, w meblach, w deskach podłogowych. Prawdopodobnie jednak drewno było zasiedlone jeszcze w lesie, a w zabudowaniach kończył on tylko swój rozwój.

Siedliska z Załącznika I mogące wpływać na działania ochronne

- 91P0 – Wyżyny jodłowy bór mieszany
- 91Q0 – Górskie reliktowe lasy sosnowe
- 91T0 – Bory chrobotkowe
- 9410 – Kwaśne świerczyny górskie i wysokogórskie (Vacinio-Piceetea) (poszerzony o część propozycji Acidophilous silver fir forests, PHYSIS: 42.25)
- 9420 – Wysokogórskie lasy z modrzewiem *Larix decidua* i/lub limbą *Pinus cembra* (poszerzony o propozycję Western Carpathian larch and arolla forest, PHYSIS: 42.351)

Rozmieszczenie geograficzne

Gatunek eurosyberyjski. Występuje nieregularnie prawie w całej Europie, od południowej Italii, Grecji i Hiszpanii, przez Albanie, Krainę, Chorwację, Bośnię, Austrię (Austria Dolna, Karyntia, Styria), Niemcy, Polskę, Węgry, Rumunię, Ukrainę, Rosję, po Szwecję i Karelię. Stwierdzony był też w Danii i Wielkiej Brytanii, najprawdopodobniej na podstawie okazów zawleczonych lub omyłkowo oznaczonych osobników przywożonego z drewnem amerykańskiego gatunku *Buprestis aurulenta* L. Był też zawlekany do Finlandii, choć nie jest wykluczone, że występuje tam również w warunkach naturalnych. Podany także z Chin i Japonii. Występuje też prawdopodobnie na Syberii, ale informacje na ten temat są niezbyt pewne. Bardzo rzadki, w wielu europejskich krajach dotąd nie odnaleziony, a większość zarejestrowanych stanowisk to dane sprzed kilkudziesięciu, a nawet ponad stu lat. Stanowiska te mogą często mieć już tylko znaczenie historyczne. W Polsce stwierdzony przed 150 laty z Torunia, w latach 1955 i 1956 z Wielkopolskiego Parku Narodowego (Bałazy i in. 1974), a aktualnie znany tylko z Puszczy Białowieskiej. Na tym ostatnim stanowisku znaleziony po raz pierwszy w 1916 r., po czym kilkakrotnie aż do czasów współczesnych (1991 r.), w sumie ponad 32 egzemplarze.

W Japonii występuje podgatunek *B. splendens niponica* Hoscheck, 1931 (syn.: *B. aurulenta niponica* Miwa et Chūjō, 1935; *B. miwai* Obenberger, 1943).

Występuje zarówno na nizinach (od 100–200 m n.p.m.), jak i w górach (do około 2000 m n.p.m.).

Status gatunku

Jedyny przedstawiciel podrodzaju *Cypriacis* w Europie, który zawiera najbardziej archaiczne gatunki z rodzaju *Buprestis* (Cobos 1953). Filogenetycznie jest bliski północnoamerykańskiemu *B. aurulenta*, za którego (jako synonim) przez długi czas niesłusznie był uznawany. Przez Obenbergera (1927) uważany za relikw trzeciorzędowy. Gatunek wyjątkowo rzadki w całym swoim zasięgu, według niektórych autorów – jeden z najrzadszych chrząszczy w Palearktyce. Relikt lasów pierwotnych występujący na nielicznych, oderwanych stanowiskach. Wiele spośród dawnych doniesień o tym gatunku nie zostało obecnie potwierdzonych. W Niemczech uważany jest za wymarły. Gatunek powszechnie uznany za symbol ochrony przyrody wśród owadów. W Polsce do niedawna (do 2001 r.) nie był objęty ochroną gatunkową. Umieszczony na „Czerwonej liście zwierząt ginących i zagrożonych w Polsce” w kategorii krytycznie zagrożonych (CR). Figuruje też na czerwonej liście w Niemczech (jako wymarły) oraz na „Europejskiej czerwonej liście zwierząt i roślin zagrożonych w skali światowej” (jako ginący).

Światowa czerwona lista IUCN: VU.

Dyrektywa siedliskowa: załącznik II i IV.

Konwencja Berneńska: załącznik II.

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

W Polsce występuje na terenie Białowieżskiego Parku Narodowego, był też stwierdzony w Wielkopolskim Parku Narodowym.

Przemiany i stan populacji w skali kraju, potencjalne zagrożenia

Przemiany i stan populacji

Zasięg gatunku jest dość rozległy, ale prawie wszędzie występuje on na niewielkich, oderwanych i prawdopodobnie izolowanych od pozostałych stanowiskach. Nieco liczniejsze występowanie odnotowano w ostatnim czasie jedynie na kilku stanowiskach w Grecji (Pindos Oros, Olimp). W niektórych krajach, skąd był kiedyś podawany, obecnie już nie występuje, np. w Szwecji i w Niemczech.

W Polsce znany jest aktualnie tylko w Puszczy Białowieżskiej – ostatnie stwierdzenie w 1991 r. Spotykany jest sporadycznie, a wielkość populacji nie możliwa do oceny. Prognoza zmian populacji jest trudna do przeprowadzenia. Nawet zwiększenie ilości martwego drewna iglastego w lesie może nie przynieść pożądanych efektów z uwagi na zbyt niską liczebność i izolację subpopulacji tego gatunku w całym jego zasięgu, w tym i w Polsce.

Potencjalne zagrożenia

Zmiany środowiska powodowane przez człowieka. Zanikanie pierwotnych lasów iglastych i mieszanych. Usuwanie martwych drzew, zwłaszcza iglastych, z lasu, a tym samym uszczuplanie potencjalnej bazy rozwojowej dla tego gatunku. Zagrożona jest stabilność populacji tego gatunku wskutek braku przepływu genów między sąsiadującymi izolowanymi lokalnymi populacjami o niskiej liczebności. Populacja występująca we Włoszech (Masyw Pollino) zagrożona jest niedostatkami sosny *Pinus leucodermis*, faworyzowanej w tym rejonie rośliny żywicielskiej bogatka wspaniałego, która występuje w coraz mniejszej ilości i w formie izolowanych kęp tylko w szczytowych partiach tego masywu (Izzillo 1996).

Według niektórych autorów zanik stanowisk tego gatunku na północnych krańcach zasięgu mógł wynikać ze zmian klimatycznych w ostatnich stuleciach (ochłodzenie klimatu w XVII i XVIII w. – tzw. mała epoka lodowa).

Propozycje działań ochronnych

Propozycje względem siedliska gatunku

Należy zwiększyć ilość pozostawianych stojących, martwych drzew iglastych w lesie, zwłaszcza w rezerwach i w parkach narodowych. W szczególności powinno to dotyczyć wszystkich znanych miejsc występowania tego gatunku (w Polsce: Puszcza Białowieża, Wielkopolski Park Narodowy).

Propozycje dotyczące gatunku

Należy poznać rośliny żywicielskie i szczegóły jego biologii w Polsce, aby zaproponować skuteczne sposoby ochrony. Na obecnym etapie poznania proponowana jest ochrona bierna poprzez zapewnienie gatunkowi odpowiednich mikrośrodków do rozwoju (martwe, stojące, grube drzewa iglaste).

Ewentualny wpływ działań ochronnych na inne gatunki

Korzystne dla innych ginących i zagrożonych saproksylicznych owadów (np. *Rhysodes sulcatus*, *Eurythyrea austriaca*, *Boros schneideri*, *Tragosoma deparium*) i grzybów, epiksylicznych porostów oraz uzależnionych od obecności w lesie martwych stojących drzew licznych gatunków ptaków, zwłaszcza dzięciołów.

Przykłady obszarów objętych działaniami ochronnymi

We Włoszech zorganizowano objazdową wystawę owadów (Rzym i w inne duże miasta), na której prezentowano m.in. megamodel tego gatunku. W ten sposób zwraca się uwagę na rzadkość i zagrożenia dla tego i innych gatunków saproksylicznych. Wizerunek tego owada został też wybrany jako logo dla programu badań bioróżnorodności w parkach i rezerwatach południowej Europy.

Doświadczenia i kierunki badań

Należałoby opracować metody inwentaryzacji miejsc występowania, ocenić liczebność populacji w Polsce, zbadać biologię, w tym zwłaszcza rośliny żywicielskie i wymagania ekologiczne gatunku.

Monitoring naukowy

Co 10 lat należałoby sprawdzać stan lokalnych populacji oraz oceniać możliwości ich utrzymania, a także wskazywać na niezbędne działania protegujące.

Bibliografia

- BAŁAZY S., GIDASZEWSKI A., MICHALSKI J. 1974. Badania nad fauną ksylofagów Wielkopolskiego Parku Narodowego, I. Bad. Fizjogr. Pol. Zach., C – Zool., 27: 83–102.
- BILY S. 1982. The *Buprestidae* (Coleoptera) of Fennoscandia and Denmark. Fauna Ent. Scand., 10: 1–111.
- BILY S. 2002. Summary of the bionomy of the Buprestid beetles of Central Europe (Coleoptera: Buprestidae). Acta Ent. Mus. Nationalis Pragae, suppl. 10: 1–104.
- BURAKOWSKI B., MROCZKOWSKI M., STEFAŃSKA J. 1985. Chrzęszcze Coleoptera – Buprestoidea, Elateroidea i Cantharoidea. Katalog fauny Polski, XXIII, 10, 401 pp. + 1 mapa.
- COBOS A. 1953. Nota acerca de la presencia del *Buprestis (Cypriacis) splendens* F., en España y de la validez específica del mismo. Boll. Ass. Rom. Ent. Roma, 8: 1–7.
- COBOS A. 1986. Fauna Iberica de Coleopteros Buprestidae. Cons. Sup. Invest. Cientificas, Madrid, 364 pp. + 60 plates.
- GUTOWSKI J. M., ŁUGOWOJ J. 2000. *Buprestidae* (Coleoptera) of the Białowieża Primeval Forest. Pol. Pismo Ent., 69, 3: 279 – 318.
- IZZILLO F. 1996. *Buprestis (Cypriacis) splendens* Fabricius, 1774. A guest of reguard Europe's conifers-woods (Coleoptera Buprestidae). Jewel Beetles 5: 28–29.
- KARPIŃSKI J. J. 1967. Z puszczy i lasów. Państw. Zakł. Wyd. Szkol., Warszawa, 263 pp.
- OBENBERGER J. 1927. *Buprestis splendens* Fabr. und ihre nordamerikanischen Verwandten. (Fortsetzung). Ent. Anz., 7: 99–100, 105–106, 115–116, 129–130, 157–159.
- RIKHTER A. A. 1952. Nasekomye zhestkokryle. Zlatki (*Buprestidae*). W: Fauna SSSR. Izd. Akad. Nauk SSSR, Moskva-Leningrad, 13, 4: 234 pp.

J. M. Gutowski